

Казанжи М.Й.<sup>1</sup>

**Вираженість смислових аспектів мотивації допомоги  
в реалізації фасиліативного потенціалу особистості в певних сферах життєдіяльності**

<sup>1</sup> Казанжи Марія Йосипівна, кандидат психологічних наук,  
доцент кафедри загальної та диференціальної психології

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського, м. Одеса, Україна

Received October 3, 2013; Accepted October 28, 2013

**Анотація.** В статті наведено результати емпіричного вивчення співвідношення смислової мотивації допомоги та параметрів фасиліативного потенціалу особистості. Встановлена зв'язаність фасиліативного потенціалу з сферою його реалізації, а також важливість моральних норм особистості в процесі фасилітації.

**Ключові слова:** фасиліативний потенціал, смислова мотивація допомоги, сфера фасиліативності.

**Вступ.** Допомога іншому є загальнолюдською цінністю, соціально заохочуваним явищем, вчинком благородним та добродесним. Особливим проявом допомоги в сприянні особистісному розвитку, зростанні є фасилітація, значущість якої важко переоцінити в контексті розвитку людства загалом та окремої особистості зокрема. Вивчення фасилітації не обмежується рамками лише соціальної психології та фізіології (Н. Триплет, В. Меде, Ф.Олпорт, В. Бехтерев, Р. Айонса, М. Обозов та ін.), в яких фасилітація розглядалась як зміна поведінки людини під впливом присутності інших. Аналіз мотиваційних аспектів допомоги з цієї точки зору показав важливість присутності інших задля підсилення мотивації розв'язання поставленого завдання або реалізації домінуючої реакції людини.

Розширення розуміння фасилітації (особливо представниками екзистенційно-гуманістичного спрямування психотерапії та консультування – К. Роджерс, В. Франкл, А.Маслоу та ін.) призвело до глибшого трактування феномену фасиліативності і збагачення його розуміння в сучасній науці (І.М. Авдєєва, О.Г. Врубльовська, Р.С. Дімухаметов, О.С. Андрєєв, О.О. Кондрашихіна, М.В. Молоканов, І.В. Жижина, Л.І.Тімоніна, та ін.). Наразі увага дослідників концентрується не лише на ситуативних чинниках фасилітації, особливостях протікання процесу фасиліативного впливу, а й на особистісних – причому не тільки людини, що здійснює фасиліативний вплив (фасилітатора), але й особи, яка відчуває цей вплив на собі (фасилітуємого). Виявлення та аналіз мотиваційних аспектів здійснення фасиліативного впливу є складним та водночас актуальним дослідницьким завданням, так як основна маса робіт стосується безпосередньо самого процесу здійснення фасилітації, технік, способів, прийомів, технологій, які можна застосовувати. Вивчення ж мотиваційних механізмів здійснено частково з зазначенням вагомості ціннісно-смислової сфери, що вказує на актуальність роботи в цьому напрямку – адже часто допомога, яка трактується як фасиліативна, відбувається завдяки дотриманню соціальних норм, відтворенню усталених форм поведінки, задля задоволення певних потреб, тощо. Відповідно, метою даної роботи було встановлення зв'язку смислових аспектів мотивації допомоги та реалізації фасиліативного потенціалу особистості в певних сферах життєдіяльності.

**Організація та методики дослідження.** Дослідження проводилось на базі Південноукраїнського

національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. Вибірка дослідження – 400 осіб віком 18-25 років. Репрезентативність вибірки забезпечувалась відбором за властивостями генеральної сукупності, тобто стратифікованим випадковим відбором. Вузкоспрямованою вибіркою є відносно фахової належності досліджуваних – представники професії типу «людина-людина», а саме – майбутні вчителі. Така вузкоспрямованість була обрана спеціально задля глибшого вивчення особливостей фасиліативного потенціалу людини, оскільки більшість дослідників вказують на значну вираженість фасиліативності саме у представників соціономічних професій (К. Роджерс, О.О. Кондрашихіна, М.А. Амінов, М.В. Молоканов, І.В. Жижина, Р.С. Дімухаметов, Л.І. Тімоніна, С. Степанов, О.Г.Врубльовська та ін.).

Прояви фасиліативності вивчались за допомогою створеного нами комплексу методик, який включає: «Тест-опитувальник фасиліативного потенціалу особистості», за допомогою якого можна виміряти емоційний (ЕК), когнітивний (КК), вольовий (ВК), потребово-мотиваційний (ПМК), поведінковий (ПК) та ціннісно-смисловий (ЦСК) компоненти, які в поєднанні репрезентують актуалізаційну та ресурсну складові фасиліативного потенціалу особистості (ФП). «Методика дослідження смислової мотивації допомоги» дає інформацію щодо вираженості дев'яти індексів – фасилітації (Іф), інгібіції (Іі), децентрації (Ідц), центрації (Іц), екзистенціальності (Іе), негативності (Ін), комунікативності (Ік), пізнання себе (Іпс) та дотримання соціальних норм (Ідсн). «Методика діагностики індивідуальних відмінностей фасиліативності за сферами прояву» встановлює вираженість проявів фасиліативності в п'яти сферах: навчання та виховання (н), сімейні (с), дружні (д), професійні (п), загальнолюдські (з) взаємовідносини шляхом розв'язання конкретних життєвих ситуацій. В кожній сфері виділяються показники фасилітації (Ф), моральності (М), раціональності (Р), формалізму (Фр).

Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерної програми SPSS 16.0 for Windows, використовувалась кількісний аналіз даних (кореляційний, кластерний).

**Результати та їх обговорення.** Міра взаємозв'язку змінних вивчалася за допомогою кількісного аналізу, якому передувала перевірка параметру нормальності розподілу з застосуванням критерію Колмогорова-Смирнова. Встановлено, що суттєвих відмінностей

від нормального виду немає, тому опісля проведено кореляційний аналіз з використанням коефіцієнту г-Пірсона.

Таблиця 1  
Значущі коефіцієнти кореляції між показниками фасиліативного потенціалу особистості та параметрами смислової мотивації допомоги

	ЕК	КК	ВК	ПК	ПМК	ЦСК
Іф	100*				218**	263**
Іі	-144**	-148**	-228**	-153**	-166**	-247**
Іц	113*		136**	135**	115*	206**
Іп			-131**		-188**	-290**
Ін			-137**			-152**
Іе					104*	
Ік						116*
Ідсн			-100*		-119*	-132**

Примітка: 1) знак «\*» - значуща відмінність ( $p \leq 0,05$ ); знак «\*\*» - висока значуща відмінність ( $p \leq 0,01$ ) та ( $p \leq 0,001$ ); 2)  $n=400$  досліджуваних; 3) нулі та коми опущено; 4) тенденції підкреслено.

Результати кореляційного аналізу показали найбільшу кількість зв'язків потребово-мотиваційного (ПМК), ціннісно-смислового (ЦСК) та вольового (ВК) компонентів фасиліативного потенціалу з параметрами смислової мотивації допомоги. Зокрема, всі показники фасиліативного потенціалу на 1% рівні значущості від'ємно корелюють з індексом інгібіції (Іі). ВК, ПМК та ЦСК від'ємно зв'язані з Ідсн (5%), Іц (1%). Індекс пізнання себе не виявляє жодного зв'язку з компонентами фасиліативного потенціалу.

В загальному вигляді слід зауважити додатній зв'язок компонентів ФП з індексами фасилітації, децентрації, екзистенціальності та комунікативності, що варто розглядати як переважання певних мотиваційних спонукань в реалізації особистістю власного фасиліативного потенціалу. Від'ємні зв'язки виявлені з індексами інгібіції, центрації на собі, негативності та дотримання соціальних норм – саме такі мотиваційні тенденції є перепонами в актуалізації фасиліативного потенціалу. Розглянемо цей зв'язок в контексті прояву фасиліативного потенціалу в певних сферах життєдіяльності (див. Табл. 2).

Всі компоненти фасиліативного потенціалу демонструють додатні 1% рівня значущості кореляційні зв'язки з в показниками фасиліативності у всіх без виключення сферах життєдіяльності – це ще раз підтверджує, що фасиліативність як прояв фасиліативного потенціалу проявляється, а тому й може діагностуватись і вивчатись лише в певній сфері життєдіяльності (або їх сукупності). Найвні також від'ємні зв'язки показників ФП з формальним відношенням у ситуації звертання за допомогою, а дотримання моральних норм та раціональність в сприянні додатно зв'язані з переважною кількістю показників фасиліативного потенціалу.

Як видно з двох наведених таблиць, з одного боку параметри фасиліативного потенціалу від'ємно зв'язані з індексом дотримання соціальних норм (Ідсн), а з іншого – додатно з показником дотримання моральних норм (Мн, Мс, Мд, Мп). Цей факт насправді не є протиречивим, а пояснюється різною спрямованістю кожної з шкал. Ідсн вимірює мотиваційний

аспект здійснення допомоги в ретроспективі (вже здійснених вчинків) і з запитанням досліджуваного навіщо людина здійснює допомогу. Якщо допомога є з метою фасилітації, то це, за нашими результатами, від'ємно корелює з дотриманням соціальних норм (адже основним спонуканням повинно бути сприяння розвитку іншого, а не дотримання правил, які можуть не сприяти цьому). За результатами бесід з досліджуваними встановлено, що вони найчастіше навіть не задумуються про норми суспільства в момент здійснення фасиліативних вчинків. Якщо ж допомога здійснюється з основним мотиваційним спонуканням норм суспільства, то вираженість фасилітації зменшується (від'ємна кореляція).

Таблиця 2  
Значущі коефіцієнти кореляції між показниками фасиліативного потенціалу особистості та параметрами прояву фасиліативності за сферами життєдіяльності

Сфери	Показники фасиліативного потенціалу особистості						
	ЕК	КК	ВК	ПК	ПМК	ЦСК	
Навчання	Фн	372**	235**	287**	286**	348**	423**
	Мн	121*		101*	110*	122*	
	Рн	177**	116*	132**			105*
	Фрн	-182**	-158**	-99*	-98*		-104*
	ЕК	КК	ВК	ПК	ПМК	ЦСК	
Сімейні відносини	Фс	296**	164**	243**	249**	264**	323**
	Мс			105*			
	Рс	112*	104*	100*		121*	166**
	Фрс		-149**	-181**			
	ЕК	КК	ВК	ПК	ПМК	ЦСК	
Дружні стосунки	Фд	271**	198**	301**	223**	289**	311**
	Мд	156**		105*			
	Рд					98*	100*
	Фрд			-103*			
	ЕК	КК	ВК	ПК	ПМК	ЦСК	
Професійні відносини	Фп	290**	204**	337**	243**	292**	398**
	Мп		100*	110*			
	Рп					122*	178**
	Фрп	-104*		-166**			-134**
	ЕК	КК	ВК	ПК	ПМК	ЦСК	
Загальнопод-стосунки	Фз	305**	215**	345**	279**	355**	382**
	Мз		119*				
	Рз						
	Фрз						

Занурення ж досліджуваного в конкретну ситуацію допомоги (тут і тепер) показує вагомість норм суспільства – показники Мн, Мс, Мд, Мп в вираженості фасиліативності. Водночас важливим є те, що це норми суспільства, які прийняті особистістю і стали вже її власними моральними нормами.

Фасиліативний смисл допомоги (Іф) додатно на значущому рівні зв'язаний з проявом фасилітації в конкретній сфері життєдіяльності (Фн, Фс, Фз), раціональністю (Рн, Рс, Рд, Рп) та дотриманням моральних норм (Мс).

Корелюють з показниками фасиліативності в сферах життєдіяльності індекси екзистенціальності (Іе) та комунікативності (Ік). Індеси інгібіції (Іі), центрації на собі (Іц) від'ємно зв'язані з показниками прояву фасиліативності в певних сферах життєдіяльності. Прояв фасиліативності у всіх виділених сферах життєдіяльності (Фн, Фс, Фз, Фд, Фп) додатно корелює з екзистенціальністю (Іе), що є свідченням того, що ек-

зистенціальні аспекти буття можуть бути додатковими мотиваційними чинниками прояву фасилітації в певній сфері, адже переважна більшість показників фасиліативного потенціалу особистості не виявляє зв'язків з індексом екзистенціальності.

Таблиця 3.

**Значущі коефіцієнти кореляції між показниками смислової мотивації допомоги та параметрами прояву фасиліативності за сферами життєдіяльності**

		Показники смислової мотивації допомоги					
		Iф	Ii	Iц	Iн	Iе	Iк
Показники прояву фасиліативності в певних сферах життєдіяльності	Фн	142**	-125*		-116*	135**	
	Мн		-140**				121*
	Рн	247**					
	Фрн		148**				
	Фс	153**		-152**	-168**	181**	
	Мс	158**	-149**			90	
	Рс	195**					
	Фд					103*	
	Мд		-174**				
	Рд	200**					96
	Фп					146**	
	Мп		-131**				87
	Рп	150**					
	Фрп					-103*	
	Фз	151**	-180**	-157**		133**	161**
Мз		-142**					

Концептуалізуючи поняття фасиліативного потенціалу, ми запропонували погляд на це явище як формування вищого, особистісного порядку, яке має безпосереднє відношення до ціннісно-смислової сфери особистості, проявляється в різних сферах життєдіяльності та актуалізується за рахунок різних мотиваційних тенденцій. Перевірка цієї гіпотези спонукала нас в процесі комплексного емпіричного дослідження фасиліативності зупинитись на вивченні положення фасиліативного потенціалу в системі психологічних явищ за допомогою статистичної процедури, яка досить чітко впорядковує об'єкти в порівняно однорідні групи. Наш вибір зупинився на кластерному аналізі даних, застосування якого дозволяє уникнути втрати частини вихідної інформації, неминучої при застосуванні факторного аналізу. Значною перевагою також є можливість простого та наочного відображення не тільки зв'язків змінних, кластерів, а й їх підпорядкованість (ієрархічність) [1]. В даному дослідженні був застосований агломеративний різновид ієрархічного алгоритму кластерного аналізу (див. Рис. 1.), принципово відмінністю якого є послідовне об'єднання (розділ) груп елементів (в нашому випадку - змінних), тобто створення ієрархічної структури кластерів з відображенням послідовності об'єднання двох кластерів і відстаней між ними.

Визначаючи кількість кластерів, ми керувались як можливістю змістовної інтерпретації отриманих результатів, так і особливостями динаміки збільшення відмінностей за кроками кластеризації – послідовності агломерації.

Розгляд результатів кластерного аналізу показав виділення декількох кластерів, в найбільш узагальненому вигляді можна позначити кластер фасиліативності та нефасиліативності-інгібітності.

Слід відмітити, що на першому кроці агломерації утворюється кластер, який складають сутнісні параметри фасиліативності – прояв фасиліативності у всіх виділених сферах життєдіяльності (Фд, Фп, Фс, Фз) та компоненти фасиліативного потенціалу особистості (ЦСК, ПМК, ВК, ЕК, ПК, КК). Таке поєднання свідчить про правомірність розгляду фасиліативності як прояву актуалізованого фасиліативного потенціалу, а оскільки цей прояв завжди повинен мати арену, площадку, сферу, область прояву, то така близькість параметрів фасиліативного потенціалу та показників фасилітації в окремих сферах життєдіяльності є емпіричним підтвердженням створеної нами динамічної моделі фасиліативності.

Наступними приєднуються показники дотримання моральних норм, які декларуються суспільством та прийняті особистістю і т.д., а завершується цей великий кластер фасиліативності приєднанням індексів комунікативності, децентрації, пізнання себе та ін. як мотиваційних елементів фасиліативної поведінки.

Звертає на себе увагу абсолютно окремих кластер нефасиліативності-інгібітності, який складається з двох невеликих підкластерів. В перший увійшли показники формального відношення до іншого при прямому звертанні за допомогою (Фрн, Фрс тощо) та індекс негативності (Ін), який визначається як кількість смислових категорій, в яких сприяння іншій людині є задля набуття рівноваги, балансу, «щоб не стало гірше», причому неважливо кому знадобилась ця рівновага – собі чи іншим - важливо те, що людина хоче комусь допомогти задля того, щоб не сталося щось погане, а не задля того, щоб сталося щось краще, тобто допомога продукується намаганням прийти в стан гомеостатичної рівноваги, тому ймовірний значний вплив ситуативної складової або ж намагання полегшити свій стан.

Другий підкластер утворили індекси інгібітності (Ii), центрації на собі (Iц) та дотримання соціальних норм (Iдсн). Таким чином, наочно показано підпорядкованість даних параметрів та особливу близькість інгібіції та допомоги іншому заради власного комфорту, вигоди для себе, тобто, не дивлячись на те, що допомога начебто спрямована на іншу людину, вона першочергово спрямована в тій чи іншій формі лише на власну персону.

Проведене дослідження дозволило дійти до таких висновків:

1. Встановлено зв'язок всіх компонентів фасиліативного потенціалу з показниками прояву фасиліативності у всіх без виключення сферах життєдіяльності. Отже, фасиліативність як актуалізований фасиліативний потенціал проявляється, а тому й може діагностуватись та вивчатись лише в певній сфері життєдіяльності (або їх сукупності).

2. Переважання таких смислів допомоги, як фасилітація, децентрація, екзистенціальність та комунікативність є потужними мотиваційними спонуканнями в реалізації особистістю власного фасиліативного потенціалу. Якщо ж смислом допомоги є інгібіція, центрація на собі, негативність або ж пряме дотримання соціальних норм, які не є прийнятими особистістю в якості власних моральних стандартів, то такі мотива-

ційні тенденції можуть виступати перепонами в актуалізації фасиліативного потенціалу.

3. Норми суспільства є важливими регуляторами в здійсненні допомоги іншому. Відносно прояву фасиліативності, то пряме (формальне) дотримання норм суспільства не сприяє здійсненню фасилітації. Водночас дотримання норм і правил суспільства особистістю, якщо вони прийняті нею і стали її внутрішньою

канвою розмежування власних дій і вчинків позитивно впливає на здійснення фасилітації.

4. Доведено особливу близькість інгібіції та допомоги іншому заради власного комфорту, вигоди для себе, тобто, не дивлячись на те, що допомога начебто спрямована на іншу людину, вона першочергово спрямована в тій чи іншій формі лише на власну персону.

\*\*\*\*\* H I E R A R C H I C A L C L U S T E R A N A L Y S I S \*\*\*\*\*

Dendrogram using Average Linkage (Between Groups)

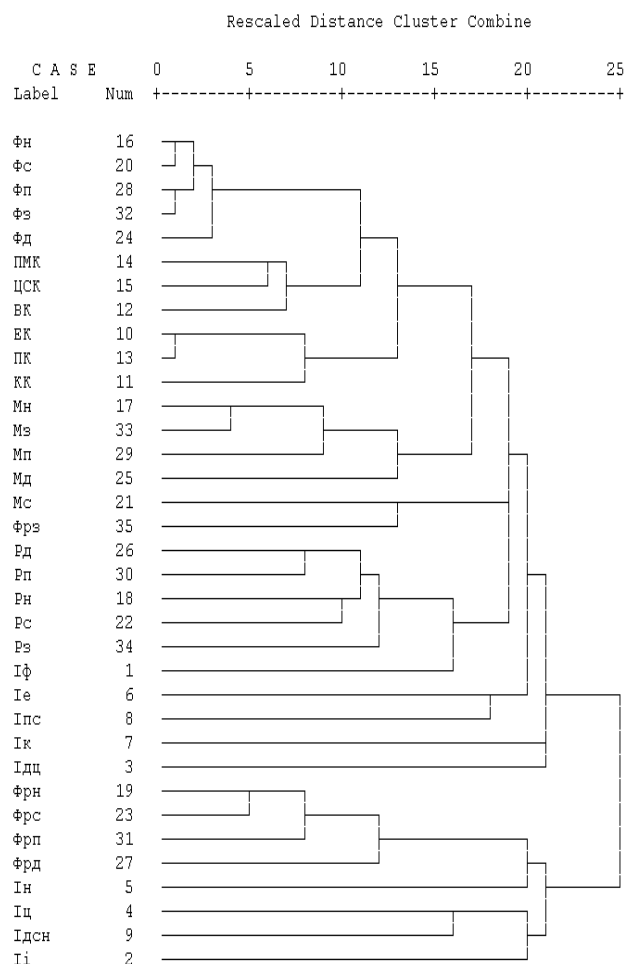


Рис. 1. Кластерний аналіз показників фасиліативного потенціалу, смислової мотивації допомоги та особливостей прояву фасиліативності за сферами життєдіяльності

#### REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие / А.Д.Наследов. - Спб.: Речь, 2006. - 392с

1. Nasledov A.D. Matematicheskiye metody psihologicheskogo issledovaniya. Analiz i interpretatsiya dannyh. Uchebnoye posobiye / A.D.Nasledov. - Spb.: Rech, 2006. - 392 s..

#### Kazanzhy M.I. The intensity of sense aspects of help in the personal facilitative potential realization in certain areas of life

**Abstract.** The paper represents the data of quantitative (correlation and cluster) analysis. Its results indicate the preferred connection of facilitative potential parameters with such motivational senses of help as facilitation, decentration, existential and communicative skills which can be regarded as the prevailing sense motivational tendencies in the personal facilitative potential realization in the context of helping behavior. It has been experimentally established the negative relationship between the facilitative potential parameters and indices of inhibition, self-centration, negativity and compliance with social norms which is interpreted as a precondition for creating obstacles to the facilitative potential actualization. Social norms are important regulators in helping others. As to the facilitative ability manifestations, the direct (formal) compliance with the norms of society does not contribute to facilitation. At the same time compliance with rules and regulations in the case of their adoption by persons as their own moral standards is directly related to the facilitative ability manifestation. The results of cluster analysis have shown the division of facilitative ability indicators and pa-

rameters of non-facilitative-inhibiting abilities into two different clusters indicating the principal essential difference. The cluster of facilitative ability mostly consists of components of the facilitative potential, facilitative ability manifestations in certain areas of life and the moral standards of a human. The given arguments prove the appropriateness of studying the facilitative ability as manifestations of the actualized facilitative potential and is an empirical confirmation of our dynamic model of the facilitative ability.

*Keywords: facilitative potential, sense motivation of help, an area of facilitative ability.*

**Казанжи М.И. Выраженность смысловых аспектов помощи в реализации фасилятивного потенциала личности в определенных сферах жизнедеятельности**

**Аннотация.** В статье представлены результаты количественного (корреляционного и кластерного) анализа, результаты которого свидетельствуют о преимущественной связи показателей фасилятивного потенциала с такими мотивационными смыслами помощи, как фасилитация, децентрация, экзистенциальность и коммуникативность – именно их можно рассматривать как преобладающие смысловые мотивационные тенденции в реализации личностью собственного фасилятивного потенциала в контексте помогающего поведения. Отрицательные взаимосвязи параметров фасилятивного потенциала установлены с индексами ингибиции, центрации на себе, негативности и соблюдения социальных норм, что трактуется как предпосылка возникновения препятствий в актуализации фасилятивного потенциала. Нормы общества являются важными регуляторами в помощи другому. Относительно проявления фасилятивности, то прямое (формальное) соблюдение норм общества не способствует фасилитации. В то же время, соблюдение норм и правил в случаи принятия их личностью в качестве собственных моральных стандартов напрямую связано с проявлением фасилятивности. Результаты кластерного анализа показали разделение показателей фасилятивности и параметров, свидетельствующих о нефасилятивности-ингибитивности в два разных кластера, что свидетельствует об их принципиальном сущностном отличии. Кластер фасилятивности в основном составили компоненты фасилятивного потенциала, проявления фасилятивности в определенных сферах жизнедеятельности и показатели моральных норм человека, что свидетельствует о правомерности рассмотрения фасилятивности как проявления актуализированного фасилятивного потенциала и является эмпирическим подтверждением созданной нами динамической модели фасилятивности.

*Ключевые слова: фасилятивный потенциал, смысловая мотивация помощи, сфера фасилятивности.*